

Att låna en plats

– Temporär landskapsarkitektur som inkluderande
gestaltungsprocess

Matilda Hermander

Självständigt arbete • 15 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2020

Att låna en plats – temporär landskapsarkitektur som inkluderande gestaltungsprocess

To borrow a place – temporary landscape architecture as an inclusive design process

Matilda Hermander

Handledare: Linnéa Fridell, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Jessica Svännel, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Självständigt Arbete i Landskapsarkitektur

Kursansvarig inst.: Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Kurskod: EX0845

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2020

Omslagsbild: Matilda Hermander

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: temporär landskapsarkitektur, tillfällig landskapsarkitektur, medborgardeltagande, temporary urbanism, citizen participation

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammandrag

Landskapsarkitektens roll som gestaltare av offentliga rum för med sig frågor som: vems är staden? Och: för vem byggs staden? Den senaste tiden har flertalet projekt inom temporär gestaltning uppkommit som involverat användare och medborgare på olika sätt. I denna uppsats undersöks den temporära landskapsarkitekturens potential att konkret kunna testa utformningsidéer och hur den fungerar i kombination med medborgardeltagande. Syftet är att skapa ett diskussionsunderlag för hur temporär gestaltning kan fungera som metod för att öka medborgarinflytandet i den fysiska planeringen. Olika sätt att använda sig av temporär gestaltning kan sorteras längs med en skala mellan två ytterligheter. Processen kan sträva efter att utforma en provisorisk lösning med målet att experimentera sig fram till en permanent lösning. Processen kan också gå ut på att erbjuda invånare en plats för experiment utan något långsiktigt definierat mål. I uppsatsen undersöks två referensprojekt – Vänskapstorget i Malmö och Pixlapiren i Helsingborg. Projekten befinner sig på varsin sida av skalan och skiljer sig i processen för den temporära gestaltningen samt medborgardeltagande. Uppsatsen behandlar även frågan om medborgardeltagande kan bidra till en process inom temporär gestaltning, och tvärtom – om temporär gestaltning kan användas för att öka medborgarinflytandet. Medborgardeltagandet kan bidra med legitimitet till den temporära gestaltningen och skapa en högre diversitet i våra offentliga rum. Temporär gestaltning som involverar folket kan fungera som komplement till kommunens samrådsskyldighet för att nå underrepresenterade samhällsgrupper. Den kan också fungera som ett test för att se hur designen tas emot av brukarna. En kombination av det temporära och medborgardeltagande har målet att skapa band mellan människor, mellan människor och kommun och människor och en plats. Bandet behöver upprätthållas även efter processen för att bibehålla kontakten med medborgarna eller undvika besvikelse och bristande förtroende.

Abstract

The role of the landscape architect as designer of public space raises questions as: who does the city belong to? And: for whom is the city built? Lately multiple temporary design projects have appeared which have involved users and citizens in different ways. This thesis examines the potential of temporary landscape architecture as a concrete tool in testing design ideas, and furthermore how temporary landscape architecture works in combination with citizen participation. The purpose of the thesis is to create a discussion of how temporary design can work as a method to increase citizen influence in the physical planning process. Different ways of using temporary design can be sorted along a scale between two extremities. The process can aim for designing provisional solutions in the process to create a permanent design. In addition, the process aims to provide the citizens a place for experiments with the lack of a long term, defined goal. In the thesis two reference projects are observed – Vänskapstorget in Malmö and Pixlapiren in Helsingborg. The two projects are located on each side of the scale and the process differs in use of temporary design and citizen participation. In addition the paper treats the question regarding the contribution of citizen participation in a process of temporary design and on the contrary – the ability of temporary design to increase citizen influence. Citizen participation can contribute with legitimacy of the temporary design and can also create a higher diversity in public spaces. Temporary design involving citizens can work as a complement to the municipality's obligation of consultation to reach out to underrepresented groups in the society. It can also work as a test to see how the design is received by the users. A combination of temporary design and citizen participation aim to create bonds between people, between people and the municipality and people and a place. The bond has to be maintained after the process in order to keep the contact with the citizens and avoiding disappointment leading to a lack of trust.

Förord

Detta arbete ger en inblick i alternativa gestaltningsprocesser som innefattar temporär landskapsarkitektur och medborgardeltagande. Ämnet i sig kommer från ett intresse för vem staden byggs för, och hur en stad kan byggas utifrån invånarens perspektiv. Idén kommer också från en observation av min bostadsort Malmö där flertalet temporära projekt växt fram de senaste åren. Jag var nyfiken på processen av dessa temporära projekt där medborgare involverats och ville utforska olika perspektiv på processen och vad den kan bidra till.

Tack till min handledare Linnéa Fridell som hjälpt mig på vägen och svarat på stora och små frågor, och till min kloka motläsare Rebecca. Tusen tack till Karin Andersson och Ola Paulsson som ville svara på mina frågor. Och som alltid, tack till min Johannes för allt mentalt stöd och för att du lyssnat och agerat bollplank när jag har behövt tänka högt. Det var minst lika viktigt.

Innehållsförteckning

Sammandrag	3
Abstract	4
Förord	5
Inledning	
Bakgrund	8
Mål och syfte	9
Frågeställningar	9
Material och metod	9
Litteraturstudie	9
Referensprojekt	9
Avgränsningar	10
Temporär gestaltning	
Vad är temporärt?	11
Varför temporärt?	12
Det temporäras intention	12
Brister hos det temporära	13
Det temporära som reaktion	13
Sammanfattning	14
Medborgardeltagande	
Varför medborgardeltagande?	15
Medborgardeltagande enligt PBL och Boverket	15
Medborgardeltagande utöver PBL	16
Delaktighetstrappor	17
Sammanfattning	20
Referensprojekt	
Pixlapiren	21
Processen	22
Pixlapirens framtid	23
Vänskapstorget	24
Processen	24
Vidareutvecklingen av Vänskapstorget	27
Diskussion	
Temporär landskapsarkitektur som inkluderande gestaltningsprocess	28
Temporär landskapsarkitektur som gestaltningsprocess	28
Medborgardeltagandets bidrag till temporär landskapsarkitektur	28
Ökat medborgarinflytande genom temporär landskapsarkitektur	29

Temporär landskapsarkitektur och medborgardeltagande i referensprojektet	29
Temporär landskapsarkitektur	29
Medborgardeltagande	30
Risker med temporär gestaltning	32
Metoddiskussion	32
Avslutande kommentarer	33
Litteraturförteckning	34
Bilagor	
Frågeformulär, intervju med Karin Andersson.	
Frågeformulär, intervju med Ola Paulsson.	

Bakgrund

Offentliga rum i staden är de platser dit allmänheten har obegränsat tillträde - alltså vem som helst och allihop. Landskapsarkitektens roll som gestaltare av offentliga rum har i uppgift att gestalta platser för alla, och ska därför ha vem som helst och allihop i åtanke under processen. Jag har återkommit till denna tanke under min utbildning och sett det som en slags balansgång där man försöker att inte luta för mycket åt varken det ena eller det andra hållet. Men hur kan man egentligen vara säker på att platsen svarar på invånarnas behov? Vem som har rätt till staden, och vem staden utformas för har diskuterats i flertalet böcker och artiklar genom tiderna. I en av kulturgeografen David Harveys mest betydande artiklar skriver han följande: "Friheten att forma och omforma staden och oss själva är, skulle jag vilja påstå, en av de mest värdefulla men samtidigt mest försummade mänskliga rättigheterna." (Harvey, 2011, sid. 134). Harvey framhäver folkets rätt att få vara en del av stadsutvecklingen.

Den senaste tiden har flertalet temporära projekt inom arkitektur och landskapsarkitektur uppkommit som på ett eller annat sätt använt sig av medborgardeltagande. Arkitekten Malin Zimm beskriver i en skrift framtagen av Stockholms stads kulturförvaltning att temporära projekt avser "... strukturer som oavsett skala kan uppföras och tas ned på kort tid, för att aktivera och tillgängliggöra platser och stödja nya typer av användande av platsen." (Zimm, 2018, sid. 7). Ett bevis på att temporära projekt fått gehör är t.ex. att flera har nominerats till eller tilldelats priser som vanligtvis går till permanenta projekt. År 2015 gick Turnerpriset, som egentligen är ett konstpris, till det Londonbaserade arkitektkontoret Assemble vars arbete oftast grundar sig i medborgardialog och som har gjort flera projekt inom ramen av temporär arkitektur (Higgins, 2015). Samma år delade Sveriges Arkitekter ut priset för årets bästa byggnad, Kasper Salin-priset, till en tysk bastu. Närmare bestämt var pristagarna arkitektkontoret Raumlabor, och bastun en temporär, helt öppen och avgiftsfri sådan i Frihamnen i Göteborg (Sveriges arkitekter, 2015).

Det verkar med andra ord finnas ett stort intresse för alternativa, temporära sätt att arbeta och experimentera sig fram inom stadsutveckling och gestaltning. Zimm (2018) framhäver att detta nya sätt att arbeta kan bilda en grund för omvärdering av stadens platser, ett blottläggande av maktstrukturer och att det bidrar till en känsla av att folket kan bidra till utvecklingen. Att låna ut en plats för att tillåta testandet av idéer verkar inrymma en demokratisk och ödmjuk syn på stadsutveckling. I detta arbete vill jag gräva djupare i vilken potential temporär gestaltning har och om det kan engagera medborgare som i sin tur kan inspirera de landskapsarkitekter och planerare som gestaltar våra offentliga rum.

Mål och syfte

Målet är att undersöka temporär landskapsarkitektur och medborgardeltagande genom en litteraturstudie och en studie av referensprojekt.

Syftet är att skapa ett diskussionsunderlag som behandlar en alternativ form av gestaltungsprocess som skulle kunna ge medborgare större inflytande inom fysisk planering.

Frågeställningar

Hur kan temporär landskapsarkitektur fungera som gestaltungsprocess?

Hur har temporär landskapsarkitektur och medborgardeltagande använts i referensprojekten?

Hur kan medborgardeltagande bidra till en process inom temporär landskapsarkitektur?

Hur kan en temporär gestaltungsprocess användas för att öka medborgarinflytandet inom fysisk planering?

Material och metod

Metoden består av två delar där den första är en litteraturstudie och den andra en studie av två referensprojekt där temporär landskapsarkitektur tagits fram tillsammans med medborgare. I slutet av uppsatsen finns en diskussion om litteraturen om temporär landskapsarkitektur och medborgardeltagande och en reflektion om referensprojekten i förhållande till litteraturen.

Litteraturstudie

Litteraturstudien har två teman – temporär landskapsarkitektur samt medborgardeltagande. Litteraturdelen blir på så sätt mitt teoretiska ramverk som utgör ett ”spektra av olika teorier som beskriver och förklarar ett fenomen på olika sätt” (Patel & Davidson, 2003, sid. 22). Till att börja med behandlas vetenskapliga artiklar och böcker för att få en förståelse av vad temporär landskapsarkitektur är samt varför och hur det används. Litteraturen om just temporär *landskapsarkitektur* är begränsad, vilket innebär att flera artiklar i bredare mening behandlar en temporär aspekt av planering eller gestaltning. Jag har valt att räkna in landskapsarkitektur som en del av denna aspekt. Det finns flertalet vinklar på temporär gestaltning, jag har därför gjort ett urval av texter som särskilt kan bidra till en diskussion kring referensprojekten. Den andra delen av litteraturstudien tar upp medborgardeltagandet i den svenska planprocessen samt synen på medborgardeltagande utifrån olika teorier och vetenskapliga artiklar. Litteraturen jag använt mig av har jag hittat genom databaser och sökmotorer så som SLU:s sökmotor Primo och Google scholar. De nyckelord jag använt mig av har varit: *temporär landskapsarkitektur*, *temporary landscape architecture*, *temporary urbanism*, *temporär arkitektur*, *citizen participation* och *medborgardeltagande*. Flera artiklar och böcker jag använt mig av har jag kommit i kontakt med genom referenslistor från artiklar som behandlar samma ämne. Jag har även hittat information på Boverkets och riksdagens hemsida. Tidningsartiklarna jag använt mig av har jag hittat via Google.

Referensprojekt

Referensprojekten jag studerat är Pixlapiren i Helsingborg och Vänskapstorget i Malmö. Orsaken till att jag valt just dessa projekt är för att deras sätt att arbeta med medborgardeltagande och temporär gestaltning skiljer sig åt, vilket möjliggör för en diskussion kring olika processer längre fram i arbetet. I arbetet med Vänskapstorget var medborgare med i en tidig förslags- och designprocess, och på Pixlapiren får medborgarna själva utforma och förvalta en del av platsen. Båda dessa projekt är fortfarande aktiva idag och Vänskapstorget

genomgår i skrivande stund en omgestaltning. Studien av referensprojekten är en skärningspunkt mellan de två ämnen som litteraturstudien behandlar. I studien av referensprojekten har jag undersökt ur vilken kontext projekten uppkom, hur processen gått till, resultatet samt platsernas framtidsutsikter. Då det finns begränsat med information om processen kring Vänskapstorget har jag gjort en intervju med Karin Andersson, landskapsarkitekt och ena halvan av Dis/order collective. Kollektivet var projektanställda som processledare på Malmö Folkets park för att ta fram platsen i samarbete med en brukargrupp. Intervjun som skedde via telefon var semistrukturerad och baserad på teman som utgick från de olika delarna i processen. Litteraturen om Pixlapiren är inte lika begränsad, men trots detta kvarstod några luckor efter att jag läst om projektet. Jag fick tag i Ola Paulsson, projektledare för Pixlapiren, som via mail kunde svara på mina frågor. Frågeformulären finns bifogade som bilaga 1 och 2 längst bak i uppsatsen.

Avgränsningar

Litteraturstudien om medborgardeltagande är avgränsad till att behandla den svenska planprocessen. I detta avsnitt finns ett stycke om Arnsteins delaktighetsstege som inte är en svensk teori, men som ligger till grund för svenska myndigheter och organisationers modeller för medborgardeltagande. Uppsatsen och framförallt diskussionen avgränsas också genom de två referensprojekt jag valt att studera. I min litteraturstudie om temporär gestaltning har jag ett internationellt perspektiv, men jag har i detta avsnitt gjort ett urval och tagit upp de texter som är relevanta sett till referensprojekten. Mina frågeställningar, och där med diskussionen avgränsas till att handla om temporär landskapsarkitektur, trots att stor del av litteraturen behandlar en bredare aspekt av temporär gestaltning och planering. Därför används i litteraturstudien begreppet ”temporär gestaltning” istället för ”temporär landskapsarkitektur” där författarna inte specifikt skriver om landskapsarkitektur. Den ”temporära gestaltningsprocessen” som jag behandlar kan vara en process inom olika discipliner, t.ex. landskapsarkitektur eller arkitektur.

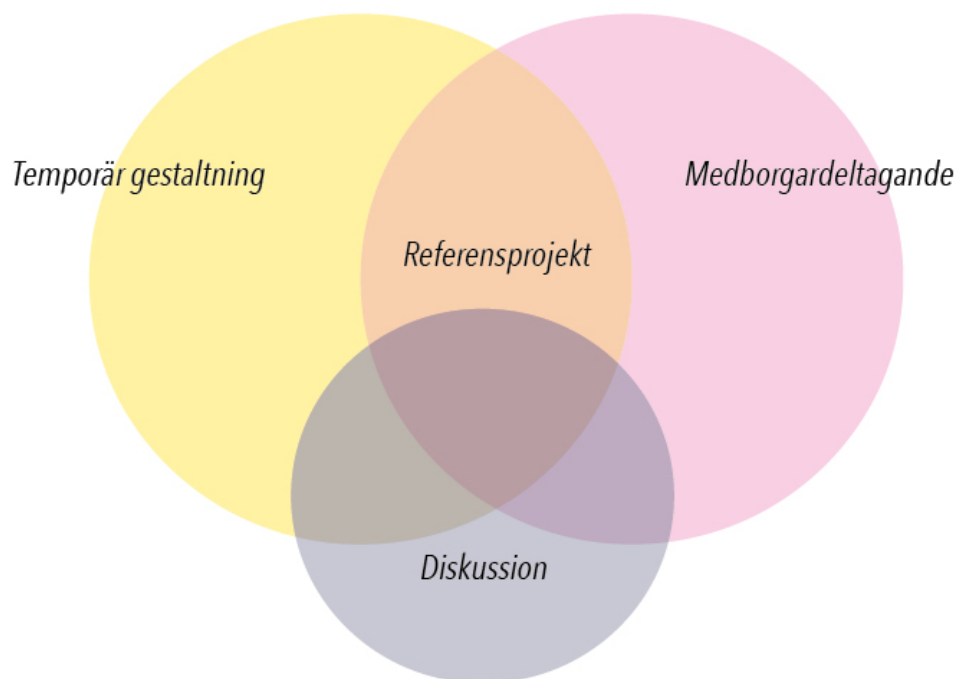

Diagram över uppsatsens metod och disposition. (Figur 1)

1

Temporär gestaltning

Vad är temporärt?

Det finns svårigheter med att definiera vad som är temporärt och vad som inte är det. Bishop och Williams (2012) hävdar i boken "The temporary city" att ett temporärt projekt inrymmer en tydligt definierad början och ett tydligt slut. Dock, menar författarna, att under en tillräckligt lång period kan allting vara temporärt. Ibland är det inte förrän det temporära försvunnit som vi kan veta att det var just temporärt. Snarare är det intentionen hos skaparen som bestämmer om ett projekt är temporärt eller inte. En annan definition beskrivs i Mayo's "Temporary landscape". Temporära landskap är platser där händelser eller scener utspelar sig, antingen en enda gång, återkommande varje dag eller varje säsong. Vissa scener upprepas och upplevs så många gånger att det är osäkert om de kan kallas för temporära (Mayo, 2009). I likhet med Mayo skriver Bishop och Williams att ett temporärt projekt kan bli så uppskattat att det får stå kvar (Bishop & Williams, 2012). För att bena ut begreppet skiljer Mayo mellan två olika händelser som påverkar det temporära landskapet – den sociala händelsen (t.ex. sportevenemang eller konserter) där närvaron av människor får oss att omdefiniera rummet, och den fysiska förändringen i landskapet (Mayo, 2009). Mayos öppna tolkning av det temporära inbegriper även sociala evenemang som något som förändrar landskapet, inte bara de "pop-up"-parker eller sittplatser som temporära projekt lätt förknippas med. Upprepandet som både Mayo samt Bishop och Williams tar upp väcker frågor – är ett stående inslag så som den dagliga marknaden på Möllevångstorget i Malmö av temporär karaktär för att den är enkel att bygga upp och ta ner, eller är den ett tillräckligt vanligt inslag för att kunna kallas permanent?

Det temporära i staden beskrivs ofta med ord som "innovation" och "experiment". Men det kan också vara symbol för en extrem sårbarhet, så som tältstäder och flyktingläger efter ett krig eller en naturkatastrof. Vi behöver inte förflytta oss särskilt långt för att se detta - tillfälliga sovplatser för människor utan permanent bostad är en symbol för sårbarheten i det temporära (Madanipour, 2017). Den temporära gestaltningen inrymmer alltså inte bara ett mått av frihet utan innebär kanske i grunden ren otrygghet och avsaknad av önskad beständighet.

Det offentliga rummet är per definition en plats för temporära aktiviteter menar Madanipour i boken "Cities in time" (2017). Likt Mayo diskuterar Madanipour själva platsen och scenen där temporära händelser utspelar sig. Madanipour beskriver det offentliga rummet som en scen och en plats för kortlivade händelser där människor och aktiviteter kommer och går. Det dynamiska händelseförloppet står i kontrast till de fixerade element som ramar in det offentliga rummet – hus eller andra former av fasta, fysiska element som skapar "väggar". Det flexibla och fixerade går hand i hand och kan inte existera utan varandra, och likadant är det med det temporära och det permanenta (Madanipour, 2017). Temporära projekt skiljer sig från den vanliga ordningens rytm. De skiljer sig från de vanliga tidsramarna och bryter mot rummets vanliga ordning. Spontana händelser har, enligt Madanipour (2017), inte sällan mötts av motvillighet och avvisning, och för att kontrollera dessa oväntade händelser delade t.ex. den funktionalistiska planeringen upp specifika platser för specifika funktioner. Lekplatsen erbjuder en säker miljö med roliga lekredskap för att barn inte ska leka ute på gatan. Temporär gestaltning står ofta i kontrast till kontrollerandet av rum och funktioner som styrs av lagar och regleringar av markägande. Temporär gestaltning är alltså något som bryter mot stadens vanliga ordning av tid och rum (ibid).

Varför temporärt?

Det temporära kan beskrivas med ett annat ord – det provisoriska – menar författarna Havemann och Schild (2007). Författarnas val av att beskriva det temporära som provisoriskt talar för en lösningsorienterad inställning till temporär gestaltning. Alltså att det tillfälliga projektet ska vara en problemlösare så länge, innan den permanenta lösningen verkställts. Det ligger i det temporäras natur att bara finnas en kort tid och sedan behöva ersättas av något annat. Men de begränsade tillgångar och material som temporära projekt ofta har kan leda till kreativa och innovativa lösningar och fokusera på det huvudsakliga konceptet (ibid). En temporär lösning kan enligt Havemann och Schild (2007) vara ett bra sätt att testa om den specifika gestaltningen fungerar på den specifika platsen, och den kan snabbt sättas i bruk innan en permanent lösning blir möjlig. Möjligheten att kunna experimentera är särskilt effektiv under t.ex. en komplex planprocess och osäkra förhållanden. Experimentet fungerar då som ett test – ett sätt att få igenom förslag som vanligtvis (om det hade varit permanent) hade tagit lång tid att kunna genomföra. De menar att en provisorisk lösning inte tas på lika stort allvar, vilket ökar acceptansen för experiment. Det går att montera ner – därför kan det inte göra något ont. Författarna tar här upp det temporäras förgänglighet som det positiva och som dess förutsättning. Att det temporära inte är ”på riktigt” är alltså det viktigaste, och det måste få tillåtas vara ett lekande och experimenterande. Men samtidigt pekar författarna på att det ska leda till något mer långsiktigt. Projekten kan vara ett sätt att testa inför allmänheten, att se om gestaltningen blir godkänd av användarna. Denna acceptans kan också öka genom att involvera användarna i processen eftersom det skapar ett slags band mellan folket och platsen och ökar folkets förståelse för gestaltungsprocessen (ibid). I artikeln går det att definiera två aspekter: den fysiska aspekten och den sociala. Den fysiska innebär den utveckling genom experiment och tester som de temporära projekten kan bidra med. Den sociala aspekten är en möjlighet att kunna involvera användare för att dels få deras åsikter och ge dem inflytande i processen, och dels låta användarna skapa ett band till platsen (ibid).

Det temporäras intention

Det temporära har, enligt Havemann och Schild (2007), som intention att leda till framtida utveckling. Det kan tolkas som att det temporära, enligt dem, inte har något direkt egenvärde under den begränsade tidshorisont som gestaltningen existerar. Även författaren Bishop (2015) framhäver de temporära projekten som ett sätt att experimentera men menar att själva processen och händelsen är lika viktiga som den eventuella påverkan projektet kan ha på det långsiktiga perspektivet. De temporära interventionerna behöver enligt honom inte ha ett nyttomaximerande syfte, men bör för den delen inte sakna mål eller intention. Om de inte är kontextbaserade eller om de saknar logisk grund kan de framstå som meningslösa och förenklade. Experiment som t.ex. privata aktörer eller individer gör kan visa på alternativa möjligheter som skiljer sig från de möjligheter som makthavare (t.ex. kommun, stat, planerare) framhäver, och kan på så sätt hjälpa till att engagera folket. Han menar att projekten kan vara användbara, och kan bidra till förändring, men så länge det har en intention kan de vara fina, provocerande eller glädjande, och det kan räcka så (Bishop, 2015).

Även Madanipour (2017) är likt Bishop (2015) inne på de temporära projektens möjlighet att visa på alternativa lösningar. Som tidigare nämnt definierar han det temporära som något som bryter mot den vanliga ordningen i stadens tid och rum. Möjligheten det temporära har att rubba ordningen kan leda till nya perspektiv. Detta kan vara projektets intention – alltså inte att leda till något mer långsiktigt utan att ifrågasätta ickefungerande situationer eller uttrycka missnöje över rådande strukturer. Även själva processen kan vara en kontrast till det traditionella, vanliga

förfarandet på så sätt att den kan vara en plattform för aktiviteter som rör sig bortom ekonomiska intressen och de styrandes inblandning. Denna alternativa process kan erbjuda nya grupper, t.ex. lokala invånare möjligheten att skapa rum på alternativa sätt (Madanipour, 2017).

Brister hos det temporära

I sin artikel "Limitations of the temporary" definierar Desimini (2015) olika brister temporära projekt kan ha. Det bör tilläggas att artikeln är avgränsad till att handla om temporära projekt på övergivna platser, men stor del av innehållet kan ändå anses vara relevant för temporär landskapsarkitektur i en mer urban kontext. Till att börja med menar författaren att det temporära per definition har en svagare position än det permanenta och att den därför oftast förlorar mot en mer marknadsdriven och permanent utveckling. Det finns inget skydd för det temporära, trots att det ofta är de öppna och mer flexibla ytorna som skapar liv i städerna. Det temporära behöver en högre status och komma bort från just "det temporära" (Desimini, 2015). En annan brist är att det kan hindra vidare utveckling på en plats. Hon kallar utmaningen för "the palliative crutch" och menar att det med vissa temporära projekt sker en slags palliativ förvaltning av en plats som skulle kunna få riktig vård och blomstra på nytt. De temporära alternativen anses, menar hon, vara bättre än ingenting, men genom dessa palliativa insatser sänks ribban för förväntningarna av vad som skulle kunna göras med platsen (Desimini, 2015). Ännu en brist är att temporära projekt ofta misslyckas i att vara proportionellt sett till skala och komplexitet i problemet projektet ska belysa. Kontexten till detta problem är de temporära projekt som skapats på övergivna tomter i amerikanska städer som drabbats hårt av avbefolkning, t.ex. Detroit. Komplexa problem som dessa kan belysas genom temporära projekt, men kan inte lösa dem eller visa på platsens framtida potential (ibid). Denna uppfattning liknar den som Bishop (2015) har – att målet inte behöver vara att lösa ett problem. Desimini (2015) framhäver vikten av att projektet ska vara baserat på omgivningen och kontexten, men belyser egenvärdet hos det temporära, och inte det temporära som ett steg i det långsiktiga ledet. I artikeln framhävs Tempelhof i Berlin, en före detta flygplats som nuförtiden agerar park. Parken beskrivs som ett bra exempel på en öppen och fri plats där temporära projekt tillåts att testas, men med det långsiktiga målet att få vara just öppen och fri (Desimini, 2015). Uppfattningen skiljer sig från den lösningsorienterade uppfattning som Havemann och Schild (2007) har. Istället menar Desimini (2015) att staden ska erbjuda öppna, fria ytor där experiment kan få frodas och det temporära behöver inte leda till något mer än så.

Det temporära som reaktion

Det temporära kan enligt Bishop och Williams (2012) ses som en reaktion mot en värld där framtiden blir mer osäker. Dagens stadsplanering måste handskas med osäkerheter i ekonomi, politik och miljömässiga aspekter. Förhållanden skiftar snabbt och ofta, och skiftande behov gör att våra offentliga rum behöver tillgodose en bredare palett av användningsområden och funktioner. Trots ständigt föränderliga förhållanden anses den bästa lösningen inom fysisk planering vara en permanent och slutgiltig sådan. Våra städer har alltid växt fram organiskt där platser utvecklas, försvinner, byggs upp på nytt, växer eller krymper, men den nya vågen av temporär gestaltning kan tolkas som ett tecken på en acceleration i den processen. De anser också att det speglar en "bottom-up"-utveckling där medborgare börjar appropriera platser och använda dem i linje med sina behov och sin livsstil. Funktionsuppdelningen av platser börjar luckras upp och temporära projekt speglar en rörelse mot en högre diversitet av användningsområden av våra offentliga rum (Bishop & Williams, 2012). Detta liknar Madanipours tolkning av det temporära som brytning mot den vanliga ordningen (2017).

Idag finns en generell kritik mot så kallad ”master planning”, som skulle enklast översättas till ”storskalig planering”. Kritikerna förespråkar öppnare tidsramar och en flexiblere planering som kan möta förändrade förhållanden på ett mer dynamiskt sätt (Bishop & Williams, 2012). Reaktionen syns i de små, temporära projekten, men Bishop och Williams (2012) menar att de alternativa processerna kan leda till en större påverkan långsiktigt. En planering med ett öppet slut är mer rättvist med tanke på vad staden egentligen är – ett ständigt föränderligt och i grund och botten temporärt fenomen. Författarna menar att det skulle kunna vara en övergående trend, men att det också är möjligt att vågen av temporära projekt kan vara ett uttryck av en mer flexibel och dynamisk utveckling av planering där staden i högre utsträckning svarar på invånarnas behov (ibid). Även Madanipour (2017) menar att den temporära vågen argumenterar för en experimentell form av planering som släpper på stela ramar och skapar rum för testande. Men det är inte helt riskfritt att släppa på de fasta ramarna, menar han. En ny, friare, planering skulle kunna spela marknaden i händerna och leda till ökad privatisering av det offentliga rummet. En sådan utveckling skulle också kunna riskera att öka gentrifiering, trots att utvecklingen mot en mer experimentell planering har goda intentioner (Madanipour, 2017).

Sammanfattning

Definitionen av temporär gestaltning anses vara något som strider mot den ordinarie ordningen i staden – ofta i den rumsliga funktionsuppdelningen men främst tidsmässigt som i att den bara existerar under en kort tid och har en kort process (Madanipour, 2017). Något som anses vara permanent men som ändå bara existerar under en begränsad tid kan inte anses vara temporärt, det är intentionen hos skaparen som bestämmer om det är temporärt eller inte (Bishop & Williams, 2012). Det offentliga rummet är en grogrund för det temporära och fungerar som en scen för olika händelser, och rummets fixerade objekt är en förutsättning för att det temporära ska kunna existera (Madanipour, 2017). En temporär gestaltning kan agera test eller experiment för en gestaltning eller funktion (Havemann & Schild, 2007). Den kan visa på alternativa möjligheter och fungera som ett slags ifrågasättande av rådande strukturer (Bishop, 2015; Madanipour, 2017). Den kan också engagera medborgare i processen för att skapa ett band mellan folket och platsen och folket och planerare (Madanipour, 2017; Havemann & Schild, 2007). Det går att se två perspektiv på temporär gestaltning. Den ena sidan ser det temporära som provisoriskt och som ett test för att ta sig vidare till en permanent utformning på den specifika platsen. Den andra sidan ser det temporära som något som ska få existera ostört utan att leda vidare till något, och där även medborgare tillåts utforska och experimentera i staden. Dock finns det brister med den temporära gestaltningen. Till exempel har den ett svagt skydd och förlorar ofta mot marknadsdriven utveckling. Den kan leda till att ribban för utformningens kvalitet sänks, och att man nöjer sig med det provisoriska. Projekten kan också löpa risk att inte vara proportionellt sett till skala och komplexitet i det projektet ska belysa och därför framstå som meningslösa (Desimini, 2015). Dessutom kan en flexiblere planering som i högre grad använder sig av temporära lösningar släppa på fasta ramar i för hög utsträckning vilket kan leda till en utveckling som främjar marknaden och ökar gentrifiering (Madanipour, 2017)

2

Medborgardeltagande

Varför medborgardeltagande?

Medborgardialog är ett viktigt komplement till vår representativa demokrati och är ett sätt att kunna inhämta folkets kunskaper och erfarenheter inför beslutsfattande (Boverket 2020d). Det finns en övertygelse om att ett ökat politiskt deltagande kan vända en utveckling mot sjunkande valdeltagande, misstro mot politiker och ett upplevt politiskt utanförskap hos medborgare (Giljam, 2006). Det ökade intresset för medborgardeltagande anses bero på olika samhällsförändringar, bland annat en ökad strävan efter hållbar utveckling. Andra samhällsförändringar kan vara försvagandet av välfärdsmodellen som leder till en avsaknad av en gemensam värdegrund där dialogen mellan folket och styrande blir viktig för att nå konsensus om kollektiva intressen. Slutligen kan invandring och ökad mångfald nämnas, som gör att vi behöver skapa tillhörighet och förankring i samhället för samtliga delar av vår multikulturella befolkning (Khakee, 2006). I Sveriges Kommuner och Landstings (SKL) skrift ”Medborgardialog i styrning” från 2019 citeras forskaren Hans Abrahamsson som beskriver samhällets behov av medborgardialog (Organisationen har bytt namn till Sveriges Kommuner och Regioner, men då litteraturen jag läst är publicerad innan namnbytet benämns organisationen som SKL i denna uppsats). Han menar att det skett en samhällsomdaning som gjort samhällen mer socialt polariserade samtidigt som statens roll förändrats. Ansvaret för att lösa problem av socioekonomisk- eller kulturell karaktär har förflyttats till lokal nivå. Problemen är ofta svårdefinierade och är enklast att formulera och åtgärda i samverkan med medborgare. Samtidigt finns ett önskemål från folket att få delta i beslutsfattande. Informationssamhället och individualismen har gjort att människor har en ökad tilltro till den egna förmågan och en minskad tilltro till auktoriteter som har intresse av att åtgärda lokala problem. Nya auktoriteter kan hittas genom t.ex. sociala medier, vilket leder till en direktdemokratisk progression genom att man kollektivt tar den lokala utvecklingen i egna händer (Sveriges Kommuner och Landsting, 2019).

Medborgardeltagande enligt PBL och Boverket

Skyddet för medborgardeltagande i den svenska planprocessen hittar vi i Plan- och bygglagen (PBL). Deltagandet innefattas i kommunens samrådskyldighet som redovisas i 3 kap. 8 § samt 5 kap. 11 § och innebär att kommunen vid upprättade av översiktsplan eller detaljplan ska samråda med länsstyrelse, region och berörda kommuner. Dessutom ska medborgare, myndigheter, sammanslutningar och enskilda som har intresse för förslaget få delta i samrådet. Syftet med samråd är enligt 3 kap. 8 § samt 5 kap. 12 § ”att få fram ett så bra beslutsunderlag som möjligt och att ge möjlighet för insyn och påverkan”. Dock kan kommunen enligt 5 kap. 13 § välja att i en detaljplanprocess inte redovisa skäl till förslag och planunderlag om det anses obehövligt. Gällande översiktsplan framförs det i 3 kap 11 § att resultatet redovisas i en samrådsredogörelse där synpunkterna framförs. Därefter följer processen enligt 3 kap. 12-18 § och 5 kap. 18-25 § där kommunens förslag granskas och då den som vill kan lämna synpunkter på förslaget. Efter denna granskningstid sammanställer kommunen synpunkterna i ett särskilt utlåtande. Enligt 5 kap. 17 § kan det för en detaljplan räcka om synpunkterna framförs i granskningsutlåtandet istället för samrådsredogörelsen. Om förslaget genomgår en väsentlig förändring måste förslaget granskas på nytt. Det är inte förrän denna samråds- och granskningsprocess är utförd som en plan kan antas (SFS 2010:900).

Boverket förklarar närmare hur inflytandet faktiskt ser ut, och när det krävs kompletteringar av PBL:s bestämmelser. När det gäller detaljplaner presenterar kommunen ett planförslag redan på samrådet, vilket innebär att många stora beslut redan är fattade (Boverket, 2020a). I en detaljplan är det oftast byggherren som gör planarbetet vilket begränsar kommunens makt att möjliggöra för medborgarnas inflytande. Men förefaller dialogen *innan* byggherrens planarbete börjar finns det en större chans till att använda invånarnas synpunkter (Boverket, 2020b). Dock menar Boverket (2020a) att det ändå är svårt att öka medborgardeltagandet i detaljplanprocessen - ett förfarande som innebär att medborgardialog görs innan ställningstaganden är gjorda är i synnerhet användningsbart i en översiktsplanprocess. Detta är en anpassning till och komplettering av PBL och alltså ingenting som skyddas i lagen. Det bör tilläggas att översiktsplanen är ett *vägledande* dokument för kommunen och inte juridiskt bindande, som detaljplanen (Boverket, 2019). Kommuninvånarna har alltså svårt att påverka detaljplanen på grund av att påverkansmöjligheterna kommer in för sent i processen, och dessutom är det dokument som invånarna har möjlighet att påverka inte juridiskt bindande för kommunen och därför inget som de *måste* följa, utan *strävar efter* att följa.

I en analys av medborgardeltagande i den fysiska planeringen skriver författarna Henecke och Khan (2002) att det finns tydliga ambitioner om deltagardemokrati i PBL som ger medborgaren möjlighet att delta i planprocessen i ett tidigt skede. Dock finns det begränsningar för *medborgarinflytandet* i lagstiftningen. Medborgarinflytandet ska ske inom ramarna för den representativa demokratin, och det finns inga ambitioner om att tillföra någon form av direkt demokrati i planprocessen. Dessutom finns det enligt lagstiftningen en möjlighet för kommunen att utföra en förenklad planprocess som minskar medborgardeltagandet. Slutligen - trots lagstiftningens ambition om deltagardemokrati kan inflytandet i kommunens samråd bli begränsat då denna formella process ofta underordnas informella förhandlingar mellan kommunen och privata byggherrar (Henecke & Khan, 2002).

Medborgardeltagande utöver PBL

Enligt ett deltagardemokratiskt ideal ska så många medborgare som möjligt vara med och påverka beslutsfattarna och dessutom själva vara med och fatta de politiska besluten. Detta innebär att det inte räcker att bara följa med i händelseutvecklingen och utse representanter i valen (Giljam, 2006). Enligt denna princip skulle en deltagardemokrati innebära att vi i högre utsträckning deltar i t.ex. samråd och andra insatser för att kunna påverka beslutsfattande. Som komplement för kommunens samrådsskyldighet rekommenderar Boverket (2020a) en utökad medborgardialog som ytterligare ska försäkra medborgarnas möjlighet till påverkan. Den utökade medborgardialogen har många fördelar, men sammanfattas i fyra grundskäl. Det första skälet är att den utökade medborgardialogen kan stärka demokratin genom att kommunens invånare får ett ökat intresse och engagemang i samhället och kan leda till en större förståelse för kommunens beslut. Det ökar dessutom planeringens legitimitet om medborgarna är med i processen, vilket kan leda till ett ökat förtroende mellan folket och kommunen. Dock kan det enligt Boverket hända att flertalet grupper inte finns representerade under dialogen, och då förefaller en risk att de som deltar får mer inflytande jämfört med de som inte deltar. Särskilda insatser kan vara nödvändigt för att få synpunkter från personer med andra erfarenheter eller behov (Boverket, 2020f). Detta tar även Giljam (2006) upp, och menar att ett deltagardemokratiskt ideal kan leda till att ett politiskt deltagande blir ojämnt fördelat över olika samhällsgrupper. De med tid, engagemang, resurser och kanske, lägger författaren till, ett argstint humör kommer få mer att säga till om än de utan dessa resurser. Det kan alltså leda till politisk ojämlikhet om bara en engagerad minoritet får sin vilja igenom (Giljam, 2006). Liksom Boverket (2020f) menar han att det krävs andra former av dialog där kommunen inte bara

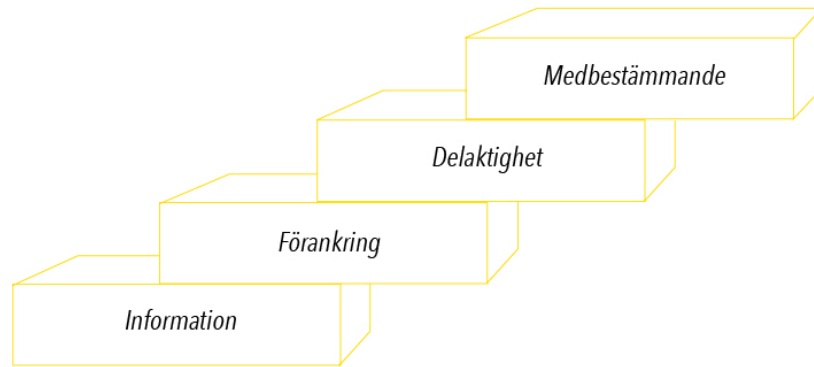
kommer i kontakt med de grupper som ropar högst, utan med de som har god information eller som är företrädare för majoritetens uppfattning. Genom att själva söka upp genomsnittliga medborgare istället för att bli uppsökta kan informationsunderlaget förbättras. Detta kallar Giljam (2006) för ett omvänt uppvaktningsförfarande som kan utföras genom fokusgrupper eller enkäter, eller genom att kontakta skolor, arbetsplatser eller äldreboenden. Samtidigt framhäver han att tron på folkets vilja att påverka beslut saknar en realistisk grund och menar att detta är ännu en förbisedd faktor när det kommer till deltagardemokrati. Det finns, menar han, en felaktig uppfattning om folkets möjlighet och vilja att faktiskt ägna sig åt politik (ibid).

Boverkets andra skäl till att använda utökad medborgardialog är att det kan ge bättre underlag som leder till bättre resultat med hjälp av medborgarnas värdefulla och unika erfarenhet och kunskap (Boverket, 2020b). Det tredje skälet om att uppfylla lagstiftarens avsikter avser PBL:s skydd av samråd då en transparens i planprocessen är viktig för att upptäcka eventuell negativ miljöpåverkan som kommunens planer kan leda till (Boverket, 2020g). Det sista skälet handlar om att bidra till nationella mål. De mål som eftersträvas handlar om att försäkra olika samhällsgruppers lika rätt till inflytande över samhällsutvecklingen och sin miljö (Boverket, 2020h).

En särskild metod som Boverket (2020c) framhåller är så kallad ”placemaking”, eller ”aktivt medborgardeltagande”. Denna insats är ett sätt att möjliggöra för fler invånargrupper engagemang och deltagande i utvecklandet av en plats. Boverket beskriver det som ett sätt att stärka relationen mellan människor och mellan människor och platser. Metoden innebär att flertalet olika aktörer och deltagare samverkar – professionella aktörer liksom framtida brukare – och fysiskt bygger och skapar en plats tillsammans. Detta skapar en platsanknytning som enligt teorin kan göra att deltagarna känner en vördnad inför platsen och som kan öka tryggheten i området. Dock är risken med dessa projekt att det emotionella band som deltagarna fått till platsen utnyttjas för marknadsföring eller för att höja värdet på en fastighet. Det är viktigt att kommunen vårdar det band som invånarna skapat till platsen. Om detta inte fullföljs i ett senare skede i platsens utveckling finns det risk för att medborgarna känner en känsla av förlust och ett bristande förtroende för kommunen (Boverket 2020c).

Delaktighetstrappor

På Boverkets hemsida finns ett avsnitt som sorterar begrepp om medborgarinflytande i en delaktighetstrappa (figur 2). Där staplas olika grader av inflytande upp, men Boverket menar att det sällan är så renodlat som figuren visar, utan att dialogprocessen kan befinna sig på flera nivåer samtidigt (Boverket 2020e). En liknande delaktighetstrappa används även av Sveriges Kommuner och Landsting (figur 4), och båda är baserade på forskaren Sherry Arnsteins ”A ladder of citizen participation” från 1969 (figur 3). Följande avsnitt behandlar innebörden av Arnsteins delaktighetsstege och jämför denna med SKL:s och Boverkets delaktighetstrappor.

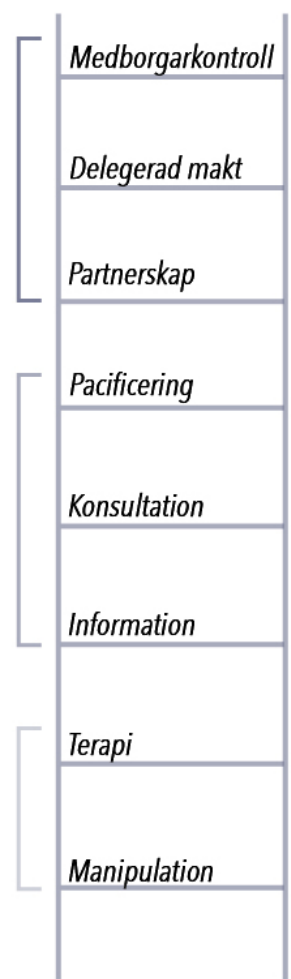

Modell baserad på Boverkets delaktighetstrappa (Boverket 2020e). (Figur 2)

Arnstein menar att en typologi bestående av åtta nivåer av medborgardeltagande kan göra det enklare att analysera situationer där fördelningen av makten mellan invånare och de styrande är otydlig. Hon medger, i likhet med Boverket (2020e), att det är en förenklande metod, men tillägger att den kan belysa skillnader mellan de som har makt och de som saknar den. Ju längre upp på stegen man kommer, desto mer ökar graden av medborgardeltagande (Arnstein, 1969).

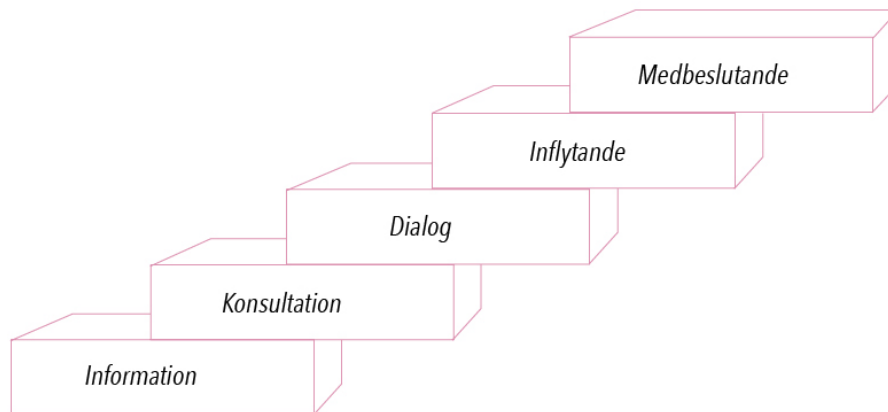
Steg ett och två (figur 3) beskriver de situationer där medborgare helt saknar inflytande. Det första steget, manipulation, beskriver en förvrängning av deltagande till undervisande där makthavare endast berättar vad som planeras att åtgärdas. Medborgare tvingas sedan skriva under på att de har deltagit i processen trots att de överhuvudtaget inte fått möjlighet att påverka några beslut. Steg två kallas ”terapi” och är ett sätt för makthavarna att vända bort uppmärksamheten från problem eller känsliga frågor som medborgare uttrycker. Invånarna får delta i samtal eller aktiviteter för att ”lugnas” istället för att de med makten faktiskt gör något åt de strukturella problem som orsakar oron (Arnstein, 1969).

Steg tre, fyra och fem är situationer där medborgarna utåt sett har fått inflytande, men där handlingen snarare är symbolisk och inte har någon riktig genomslagskraft. Det tredje steget, information, innebär att makthavare informerar medborgare om deras rättigheter, ansvar och alternativ men inte tar nästa steg för att skapa dialog med folket. Om detta sker, och särskilt om informationen når folket sent i processen har de liten möjlighet att påverka planerna till deras fördel. Denna envägskommunikation kan även ske på t.ex. möten där makthavare ger vaga svar på frågor, eller pratar med ett sådant fackspråk som gör att inte gemene man förstår utan ”ger upp” och accepterar. Det fjärde steget kallas för konsultation och betyder att de styrande faktiskt tar emot medborgares åsikter, t.ex. genom enkäter eller på möten, men inte tar tillvara på dem. Deltagandet är ett slags skyltfönster utåt. Folkets engagemang mäts i hur många som kom på mötet, hur många som svarade på enkäten eller tog broschyrer, sedan tar makthavare besluten utan att ta hänsyn till de synpunkter som mottogs. Vidare beskriver steg fem, pacifiering, en gradvis förändring mot ett faktiskt inflytande, trots att symbolismen fortfarande är närvarande. Medborgarna deltar men upplever inte fullt ut att de har inflytande i själva beslutsfattandet (Arnstein, 1969).

Modell baserad på Arnsteins delaktighetsstege (Arnstein, 1969, sid. 217). (Figur 3)

På de tre sista nivåerna på stegen har folkets inflytande etablerats. Den sjätte nivån, partnerskap, innebär att folket tillsammans med tjänstemän planerar eller genomför aktiviteter. Genom dialog och fördelning av makt mellan auktoriteter och medborgare finns här en högre grad av medborgardeltagande. Nivå sju beskriver ”delegerad makt” där makthavarna delegerar makt för att låta folket få ta beslut, till exempel genom folkomröstningar. Den sista nivån kallas för medborgarmakt, och här beskrivs folket ha närmast absolut makt, en egen budget och organisation (Arnstein, 1969). Stegen är, som Arnstein (1969) beskriver, förenklande, och språk och innehåll är minst sagt barn av sin (radikala) tid. Trots detta är det ett analysverktyg som gör maktrelationer i t.ex. en planeringsprocess enklare att förstå sig på. Det mest intressanta är kanske att svenska myndigheter fortfarande använder sig av modellen, så här femtio år senare.

Modell baserad på SKL:s delaktighetstrappa (Sveriges kommuner och landsting, 2019). (Figur 4)

I en artikel jämför Pål Castell, doktor i uthålligt samhällsbyggande, SKL:s och Arnsteins modeller. Arnsteins teori har sin utgångspunkt i afroamerikaners situation under 1960-talet i Nordamerika och syftar till att beskriva hur ett utökat deltagande kan stärka missgynnade och maktlösa grupper i samhället. Enligt Castell manar stegen till progression – ett samhälle ska klättra uppåt för att ge mer makt åt de som inte har någon. SKL:s trappa har nivåerna: information, konsultation, dialog, inflytande och medbeslutande. De två första nivåerna och den sista på Arnsteins steg har tagits bort (Castell, 2013). De två första nivåerna (figur 4) liknar Arnsteins nivåer med samma namn. Konsultation beskrivs här som ett deltagande där de styrande innan dialogen påbörjas redan har fastställt alternativ. Nivån ”dialog” liknar Arnsteins ”konsultation” – alltså att medborgare får säga sin mening men saknar direktinflytande i beslutsprocessen. Den fjärde nivån ”inflytande” innebär att makthavarna låter medborgare delta under en längre tid och får följa en process från idé till färdigt förslag. Det innebär inte ett formellt inflytande över besluten. Här skiljer sig SKL och Arnsteins modell åt, där Arnstein är mer maktinriktad och SKL mer inriktade på dialog och samarbete (Castell, 2013). Även Boverkets näst högsta nivå beskriver en situation där medborgare framför åsikter under en längre process, men inte själva är med och tar besluten (Boverket, 2020e). Nivå fem – medbeslutande – beskrivs av SKL som att invånare utanför partisystemet kan ingå i t.ex. styrelser som fått mandat att fatta beslut i vissa frågor, vilket motsvarar Arnsteins sjätte steg (Castell, 2013). Boverkets motsvarande steg liknar det vid en folkomröstning, alltså en direktdemokratisk process (Boverket 2020e). Enligt Castell (2013) stämmer Arnsteins progressiva rörelse uppåt och framåt på stegen inte överens med SKL:s syn. Deras syn är att de olika nivåerna är olika likvärdiga strategier att ta, och att tyngdpunkten ligger på mitten av trappan – dialogen. Slutligen menar Castell (2013) att delaktighetstrappan kan hjälpa kommuner att hitta lösningar för medborgardeltagande som utmanar den rådande maktfördelningen, men den bidrar inte till några radikala lösningar.

Sammanfattning

Skyddet av medborgardeltagande i PBL utgörs av kommunens samrådsskyldighet (SFS 2010:900). Enligt Boverket kan invånarnas inflytande öka genom en utökad medborgardialog vilket indirekt kan tolkas som att det som lagen skyddar inte är tillräckligt. En utökad medborgardialog behöver ske tidigare i processen för att öka medborgarnas möjlighet till inflytande (Boverket, 2020a). Det rådande skyddet för medborgardeltagande innebär enligt Henecke och Khan (2002) inte en garanti för medborgarinflytande. Enligt Boverket kan ett ökande inflytande från invånare bland annat stärka demokratin och leda till bättre underlag och resultat. Giljam (2006) menar att det finns fallgropar i diskussionen om ökat medborgardeltagande. Han menar att det finns en begränsad vilja hos folket att vara med och påverka beslut. Deltagandet kan dessutom bli ojämnt fördelat om endast en engagerad minoritet är med och tar besluten, vilket även Boverket (2020f) framhäver. Giljam (2006) ställer deltagardemokrati mot representativ demokrati i motsats till Boverket som ser deltagande som ett komplement till den representativa demokratin. Trots att Giljam (2006) ser risker med att öka medborgardeltagandet delar han Boverkets åsikt om att det finns behov av särskilt riktade insatser för att nå grupper i samhället som sällan deltar i beslutsfattande processer då den formella samrådsskyldigheten idag inte räcker till.

En särskild insats för att stärka medborgardeltagande är så kallad ”placemaking” eller ”aktivt medborgardeltagande” där olika aktörer och framtida användare tillsammans skapar och bygger en plats för att skapa platsanknytning hos användarna och stärka band mellan användare och planerare eller kommun. Det är viktigt att kommunen sedan vårdar platsen och det band som skapats för att bibehålla en god relation med medborgarna (Boverket, 2020c). Denna metod går också i linje med Giljams (2006) text där han förespråkar en bredare dialog med alla, och särskilt utvalda grupper i samhället – inte bara de som ropar högst eftersom det kan leda till politisk ojämlikhet. Detta kallar han för ett omvänt uppvaktningsförfarande. Boverket och SKL använder sig av modeller för att analysera eller mäta medborgardelaktighet. Dessa grundar sig i Arnsteins delaktighetsstege från 1969 som är ett analysverktyg för att enklare förstå maktsituationer mellan medborgare och makthavare (Boverket 2020e; Sveriges kommuner och landsting, 2019). Nivåerna går från manipulation, där medborgarna förs bakom ljuset till absolut medborgarkontroll. Enligt Castell (2013) finns det hos stegen en radikal och progressiv riktning där målet är att sträva uppåt på stegen och öka maktlösa gruppers inflytande. De modeller som SKL och Boverket har är inte lika radikala och har främst som mål att erbjuda olika strategier för medborgardeltagande istället för en progressiv rörelse uppåt i trappan (Castell, 2013).

3

Referensprojekt

Pixlapiren

Sedan 2016 lånar Helsingborg ut 692 kvadratmeter nedlagt hamnområde till sina invånare. Oslopiren har varit öde sedan Oslofärjan slutade gå härifrån men har sedan 2010 varit objekt för kreativa utvecklingsprojekt, bland annat projektet ”Folkets hamn” då staden bjöd in fem konstnärer för att få hjälp med områdets utveckling (Helsingborgs stad, 2019). Det nuvarande projektet, Pixlapiren, har fått sitt namn efter sin struktur – området är uppdelat i tio gånger tio meter stora rutor, eller pixlar, som lånas ut till Helsingborgsbor som vill skapa och utveckla en egen plats under en tidshorisont från allt mellan en dag upp till ett år. Genom att skriva under ett så kallat pixelkontrakt accepteras Pixlapirens pirenkodex – ett regelverk som ger tillgång till området men som också förtydligar att pixeln är under användarens (pixlarens) ansvar och förvaltning under den valda tidsperioden (Vogel, 2017).

Helsingborg Pixlapiren av Peter Fristedt (CC BY-SA 2.0) (Foto 1)

Piren är öppen alla dagar året runt och samtliga personer över tio år eller grupper, föreningar och företag är välkomna att pixla. En timme i veckan finns personal på plats för den som behöver hjälp och det går också att låna verktyg och material. För att bistå de Helsingborgare som vill testa sina idéer finns en fond, Visionsfonden, där pixlarna kan söka bidrag på upp till 10 000 kronor för sitt projekt (Helsingborgs stad, 2016). Initiativet kom från kommunen som var intresserade av att testa experimentellt platsskapande för att lära sig om alternativa och inkluderande sätt att bruka platser temporärt (Vogel, 2017).

Processen

Projektet är en del av kommunens stadsförnyelseprojekt H+ som syftar till att centrala Helsingborg ska bli en tät och attraktiv stadskärna med integrerade stadsdelar. Tidigare industriområden och hamnområden utvecklas till blandstadsbebyggelse och möjliggör för 5000-6000 nya bostäder – främst bostadsrätter med hyresrätter som komplement. Området har delats in i tio delområden som byggs etappvis. Oslopiren kommer inte börja bebyggas förrän år 2030-2035, men ingår i delområdet Södra hamnen-Oceanpiren som är ett av de delområden som kommer inrymma allra flest bostäder (Helsingborgs stad, 2011). Nina Vogel (2017) som varit involverad i Pixlapirens process skriver i Tidskiften Landskap att ett stort, toppstyrt stadsförnyelseprojekt som H+ kan riskera att utelämma medborgarna. Nya bostadsområden som byggs i övergivna hamnområden blir ofta exklusiva och tummar på tillgängligheten för allmänheten genom att de påstått publika platserna ofta får en semiprivat karaktär istället för en offentlig sådan. Denna neoliberala planering vars syfte är att gå med vinst kan öka problem som segregation trots att den sociala hållbarheten så som begreppet ”livskvalitet” ofta står på agendan. Idag samarbetar kommunen med flertalet olika aktörer utöver den offentliga förvaltningen så som privata företag eller brukare. Aktörerna har genom denna mer dynamiska process fått nya roller. Pixlapiren är ett uttryck av den nya dynamiken av självförvaltning och samskapande av det offentliga rummet inom ramen för stadsförnyelseprojektet. Metoden utmanar den traditionella processen där invånare vanligtvis kommer in senare i processen så som under det tidigare nämnda samrådet (Vogel, 2017).

Helsingborg Pixlapiren av Peter Fristedt (CC BY-SA 2.0) (Foto 2)

Vogel benämner Pixlapiren som en ”urban allmänning” och förklarar begreppet som ”kollektivt delade resurser eller värden där det är olämpligt eller omöjligt att utesluta andra” (Vogel, 2017, sid. 19). Kommunens mål har varit att ha så lite inflytande som möjligt i brukandet av denna urbana allmänning. Det kommunen har gjort är att bygga upp nödvändiga faciliteter som t.ex. toaletter och att se till säkerheten på platsen. Kommunen har också bjudit in etablerade kulturnätverk som arrangerat evenemang på platsen. Resten av skapandet och förvaltandet är upp till invånarna att sköta. Dock är platsen inte helt självstyrande, som det kan verka.

Invånarna har makt i medskapandeprocessen men kommunen har alltid det sista ordet vilket framkommer i pixelkontraktet (Vogel, 2017). Vogel (2017) skriver att engagemanget från enskilda medborgare varit begränsat (observera att detta skrivs endast ett år efter invigningen av piren). Hon menar att möjliga skäl skulle kunna vara att folk inte känner till möjligheterna som erbjuds, att det finns en bristande tillgänglighet, att platsen upplevs rikta sig mot ungdomar eller att projektet anses styras för mycket av kommunen. Kommunen bör överväga att ta reda på vad som krävs för ett ökat engagemang, men Vogel betonar också att utvecklandet av en ny form av sam- och självförvaltning tar tid, och utvecklandet av nya roller på individ- och organisatorisk nivå genomgår fortfarande en inlärningsperiod (ibid).

Ola Paulsson¹, projektledare för Pixlapiren, menar i likhet med Vogel (2017) att det fortfarande finns en ovana för denna typ av projekt och att det krävs tid för att hitta arbetsformer för samarbetet. Enligt Paulsson hade kommunen högre ambitioner med att engagera den enskilda personen än vad erfarenheten visar idag. Syftet med Pixlapiren är att vara en dialog om en kreativ och innovativ framtid för staden och medborgare, och den viktigaste målgruppen för dem har framförallt varit ”medborgare som vill något”, och visionären som vill förverkliga en dröm. Paulsson menar alltså att huvudsaken inte är att locka så många som möjligt till piren, utan att främja de som faktiskt har en idé som de vill testa. Den senast tillkomna målgruppen de lockat till Pixlapiren är de åskådande besökarna som har hittat till platsen genom arrangerade konserter, utställningar och andra sceneevenemang.

Pixlapirens framtid

En av frågorna jag ställer till Ola Paulsson² handlar om i vilken utsträckning Helsingborgs stad tar vidare pixlarnas idéer och dokumenterar projekt som uppkommer. På det svarar han att kommunen inte är särskilt bra på att dokumentera och följa upp, men anser inte att det är det viktigaste. I likhet med Giljam (2006) menar han att det finns en uppfattning inom samhällsbyggande att medborgare vill ”lyftas” men att denna är felaktig. De som söker sig till Pixlapiren har inget intresse av att dokumentera, utvärdera eller marknadsföra sina projekt utan har intresse av att utveckla sig själva, menar Paulsson. Dialogen som förs i och med Pixlapiren handlar inte om vad som genomförs, hur det genomförs eller om det blir lyckat eller ej. Den dokumentation som behövs finns på platsen i form av de pågående projekten. Angående Pixlapirens framtid skriver Paulsson att de inte vet, och aldrig har vetat hur länge piren kommer existera. Han beskriver projektet som ”en amöba som ständigt ändrar form”. Den tillfälliga egenskapen och avsaknaden av ett slutdatum benämns i positiv bemärkelse, och projektets mening är att tillåtas vara kreativ eller innovativ utan förbehåll för framtiden. Dock, med tanke på det planerade bostadsområdet, nämner han att det förmodligen inte kommer finnas kvar någon fysisk plats i området där experiment och kreativitet kan få uttryck. Det finns, menar han, sällan plats för ett temporärt experimenterande i färdigbyggda områden. Men han hoppas på att andan av kreativitet kommer finnas kvar hos de framtida invånarna på piren. Pixlapiren och liknande typer av projekt blir idag viktigare i mötet mellan samhällsbyggaren och medborgaren, tillägger han. Paulsson skriver: ”En stad som skapar utrymme för sina medborgare att uttrycka och utveckla sig själva får ett samhälle där människor engagerar sig”.

¹ Ola Paulsson, projektledare för Pixlapiren Helsingborg, intervju via mail 6 maj 2020.

² Ibid

Vänskapstorget

På Franska torget i Folkets park i Malmö byggs det för fullt i skrivande stund. En temporär design ska ersättas med en annan och det är ungdomar från hela Malmö som tillsammans med parken och två landskapsarkitekter fått vara med och skapa en plats för dem själva och andra ungdomar i staden. Det temporära namnet, Vänskapstorget, röstades fram av de anställda ungdomarna under processen som ledde fram till den första utformningen som invigdes i april 2019. Projektet hade två strategier som var att dels involvera målgruppen i förslags- och designfasen och dels att anställa ungdomarna för att sköta platsen efter att den blivit klar (Andersson, 2019). Platsen erbjuder mängder av aktiviteter – basket, fotboll, bandy, skejta på skejtramper, testa VR, spela tv-spel med mera. I samarbete med organisationen Helamalmö som driver verksamheter för barn och unga har man arrangerat olika evenemang, och personal var på plats tisdag-lördag kl 12-17 hela sommaren. Platsen har inte varit aktiv under vinterhalvåret, men den fasta utrustningen som basketkorgar, ramp och mål har funnits kvar (Malmö Folkets park, 2019).

Vänskapstorget (Dis/order collective 2019) (Foto 3)

Processen

Karin Andersson³, ena halvan av Dis/order collective och projektanställd som processledare på Malmö Folkets park, berättade under intervjun om utgångspunkterna som utgjorde bakgrunden till projektet. Den första var att Folkets park ansåg att det fanns en yta som upplevdes som parkens baksida – den grusade yta som kallas för Franska torget. I anslutning till området har det också funnits en problematik med droghandel som gjort att platsen upplevts som otrygg. Den andra utgångspunkten är att Folkets park fått i uppdrag av Malmö stad att vara en park för alla malmöbor, men den målgrupp de missar är tonåringar. De ville göra en riktad insats för att nå tonåringar och skapa en aktivitetsplats för dem i parken. Folkets parks verksamhetschef

³ Karin Andersson, projektanställd som processledare på Malmö folkets park. Intervju via telefon 23 april 2020.

kontaktade Dis/order som fick i uppdrag att leda processen. Platsen skulle vara temporär och stå kvar under sommaren 2019. Målet var att göra ett prototypprojekt där man testade en process och arbetade nära en brukargrupp för att skapa den specifika platsen. På så sätt kunde parken undersöka funktioner och behov, och samtidigt skapa en mötesplats för unga i parken. Andersson framhåller att det finns en osäkerhet kring att skapa platser för ungdomar. Många tycker att det är svårt att veta vad ungdomar vill ha, och det anses vara enklare att utforma platser för t.ex. barn. Ungdomarna hade själva anmält intresse av att delta genom Malmö stads initiativ "Praktik för event" - en hemsida som annonserar ut jobbtillfällen under kortare perioder särskilt inriktat till ungdomar. Först till kvarn fick jobbet och resultatet blev en grupp på 16 ungdomar mellan 16-18 år från hela Malmö. Andersson menar att en viktig del av projektet var att ungdomarna blev anställda och fick lön. Det var ett sätt att säga att deras insats är viktig, och bidrog till att processledarna kunde ställa krav på medarbetarna.

Totalt träffades arbetslaget fem-sex gånger från november till mars och gjorde olika övningar tillsammans, berättar Andersson⁴. Arbetet började med att de utforskade platsen genom vanliga, fast något förenklade landskapsanalyser. Nästa övning gick ut på att utforska vad som skulle finnas där och hur platsen skulle se ut. En viktig del av den processen, menar hon, var att utgå från jämlikhet och jämställdhet för att få ungdomarna att förstå att det inte bara handlar om att utgå från sig själv och vad man själv vill ha, utan att tänka lite större. Eftersom ytan var relativt liten handlade mycket om multifunktion. Genom att t.ex. förändra designen av en fotbollsplan kan fler aktiviteter inkluderas och kanske få en som inte kan spela fotboll att våga spela. Under övningarna som handlade om form fick ungdomarna rita, göra modeller och bygga saker i skala 1:1. Hon beskriver att resultatet av övningarna sedan användes i gestaltningen. Vissa saker kunde plockas direkt medan andra saker fick bearbetas vidare för att uppnå en fungerande plats som uppfyller säkerhetskrav och liknande. Processledarnas roll som landskapsarkitekter var, menar Andersson, att ta ungdomarnas förslag och formspråk och göra det till en genomförbar gestaltning, och för dem handlade mycket om att skapa en helhetskänsla på platsen. Hon berättar att under alla träffar var även parkens verksamhetschef med och hade sista ordet i beslut som togs. När listan över alla idéer gick igenom kunde verksamhetschefen tydliggöra vad som var genomförbart eller inte, vad budgeten räckte till och vad som krävdes för att uppfylla säkerhetskrav. Hon beskriver det som en ambition om att ingen i slutet ska känna att de inte blivit lyssnade på eller varför just deras idé inte blev av. Det skapade ett transparent och tydligt klimat och förenklade processen.

⁴ Karin Andersson, projektanställd som processledare på Malmö folkets park. Intervju via telefon 23 april 2020.

Workshop, Vänskapstorget (Dis/order collective 2019) (Foto 4)

Under invigningsdagen var ungdomarna anställda för att närvara på Vänskapstorget. Dagen efter var det flera av ungdomarna som kom tillbaka och Andersson⁵ beskriver att förklaringen till detta är att de upplevde ett slags ägarskap av platsen som gjorde att de ville fortsätta vara där. På platsen fanns en bemannad utlåningsbod där alla kunde låna bollar, skateboards, spel och annat helt gratis. Det hela byggde på tillit och förutom någon enstaka boll förklarar Andersson att allting lämnades tillbaka. Det visar, menar hon, att parken lyckades skapa en atmosfär av gemenskap på platsen.

Andersson⁶ beskriver skillnaderna i en sådan här process och den traditionella planprocessen. När man arbetar med offentliga platser är processen flera år lång och det kan hända mycket på vägen som gör att det man tänkte från början inte blir av. En process som den som ledde fram till Vänskapstorget är ovanligt kort och ger ett snabbt resultat vilket är en fördel när man arbetar med målgruppen som faktiskt ska använda platsen. Hon beskriver att det är en stor utmaning att arbeta med formgivning tillsammans med människor som aldrig ens har tänkt på formgivning. Om mer tid hade funnits hade hon velat att de arbetade mer med medskapande i gestaltningsprocessen. Till exempel genom att ge ett gestaltungsförslag till ungdomarna som de sedan kunde ge feedback på, och upprepa en sådan procedur flera gånger. Hon menar att det finns svårigheter i att ställa en fråga som till exempel "Vad tycker du ska finnas här?". Man behöver ställa frågan på ett annat sätt och på flera olika sätt. Frågorna ställs i olika övningar så att alla ska känna att det finns en övning där de kan uttrycka sig. Det handlar också om, menar hon, att jobba med olika material – text, bild, foto, lera, bygga i kartong och att vara mycket på platsen för att få in svar på samma fråga på olika sätt.

⁵ Karin Andersson, projektanställd som processledare på Malmö folkets park. Intervju via telefon 23 april 2020.

⁶ Ibid

Vidareutveckling av Vänskapstorget

På frågan om hur den nya processen skiljer sig från den gamla svarar Andersson⁷ att den största skillnaden har varit gruppen med ungdomar de har jobbat med. Organisationen Helamalmö har hjälpt till med att sätta ihop den nya gruppen med ungdomar. Helamalmö var också med och bemannade utlåningsboden i somras, så de nya ungdomarna har redan varit engagerade i Vänskapstorget. Dessutom har de flesta varit aktiva i någon form av förening, förklarar hon, så de har vanan inne på ett annat sätt. Detta kombinerat med att gruppen är hälften så stor och att de kan se tillbaka på förra årets process har gjort vidareutvecklingen enklare, säger Andersson. Gestaltningsmässigt har det skett en omorganisering av rummet. Hon beskriver att den förra gestaltningen gjorde rummet lite väl avlångt och utspritt och att platsen nu ska upplevas mer sammanhållen och ha en torgkaraktär med ett tydligt centrum. Något de saknade förra året som de införde i år var att ungdomarna skulle vara med och bygga, säger Andersson. Men på grund av den rådande pandemin (covid-19) fick detta ställas in. Ungdomarna skulle vara med och bygga och måla på plats tillsammans med Dis/order och snickarna. Hon menar att det hade varit ett kul steg i processen att låta ungdomarna vara på plats och konkret få saker att hända.

Jag frågade Andersson⁸ om det är någon del i en process som är viktigare än någon annan att få med brukare. Hon svarar att i just det här projektet har det varit viktigast att få med ungdomarna i hela processen, från början till slut, sett till projektets korta tidshorisont. Men om man t.ex. skulle jobba i ett flerårigt projekt där man engagerar boende på deras fritid kan det vara viktigt att diskutera vilken del i processen som är viktigast för deltagarna att få känna att de har makt över. När det gäller framtiden för Franska torget säger hon att det inte är uttalat om Vänskapstorget ska bli permanent eller inte. Det finns en möjlighet att platsen för ungdomarna inte kommer ligga just på den platsen, utan att man kanske ska försöka integrera aktiviteterna i den övriga parken. Det pågår, menar hon, ett fortsatt utforskande.

⁷ Karin Andersson, projektanställd som processledare på Malmö folkets park. Intervju via telefon 23 april 2020.

⁸ Ibid

4

Diskussion

Temporär landskapsarkitektur som inkluderande gestaltningsprocess

Temporär landskapsarkitektur som gestaltningsprocess

Det kan konstateras att det finns olika intentioner med temporär gestaltning, som kan handla om att applicera en provisorisk lösning på en plats för ett långsiktigt mål (Havemann & Schild, 2007), att visa på ett nytt perspektiv av stadsrummet (Bishop, 2015; Madanipour, 2017), att engagera medborgare i stadsutvecklingen (Madanipour, 2017; Havemann & Schild, 2007) eller att helt enkelt tillföra ett positivt element till stadens invånare utan att ha ett långsiktigt mål (Bishop, 2015). Den främsta skillnaden i sättet att se på eller använda temporär gestaltning verkar ligga i om man ser det temporäras egenvärde eller det temporäras möjlighet att leda vidare till något permanent. Det finns såklart många olika varianter, och gestaltningen behöver inte vara det ena eller det andra, men det kan förstås som två ytterligheter på en skala. Den ena sidan är den där det temporära kan ha ett kort perspektiv och ett slutdatum men där gestaltningsprocessen fortsätter och ska leda till något långsiktigt och permanent. På den andra sidan har det temporära inget definierat slutdatum utan finns på en plats som är avsedd för just temporär gestaltning, där projekten kan existera under en kort period och sedan bytas ut till något annat temporärt. Desimini (2015) menar att en sådan plats t.ex. är det gamla flygfältet Tempelhof i Berlin som idag är en öppen yta där invånare kan experimentera och appropriera ytor i parken.

Medborgardeltagandets bidrag till temporär landskapsarkitektur

Det finns ett tydligt samband mellan temporär gestaltning och medborgardeltagande eller medborgarinflytande. Dessa två teman som jag undersökt i min litteraturstudie och genom studien av de två referensprojekten verkar ha ett förhållande som kan liknas vid en symbios – de kan stärka varandra. Medborgardeltagande kan bidra till en process inom temporär landskapsarkitektur på så sätt att den kan stärka gestaltningens legitimitet. Det temporäras förgänglighet kan ses som en fördel då det är enkelt att få igenom förslag och enkelt att bygga och likaså plocka ner (Havemann & Schild, 2007). Eftersom gemene man inte i någon hög utsträckning kan bestämma den permanenta utformningen av stadens rum, så kan medborgardeltagande i en temporär gestaltningsprocess fungera som ett exempel på vad folket skulle vilja se i staden. Genom att engagera medborgare i en process för temporär gestaltning går det också att få fler perspektiv än de perspektiv som t.ex. landskapsarkitekter har, och därför en högre diversitet i staden. De offentliga ytorna är viktiga för den temporära gestaltningen (Madanipour, 2017). På grund av snabbt skiftande behov i vårt samhälle behöver våra offentliga rum tillgodose en högre variation av funktioner (Bishop & Williams, 2012). Temporär gestaltning kan vara ett svar på denna snabba skiftning av behov i våra offentliga rum, och medborgardeltagande i en sådan process kan hjälpa till att svara på vilka behoven är. På så sätt kan medborgardeltagandet bidra med en demokratisk aspekt till den temporära landskapsarkitekturen på stadens offentliga platser.

Ökat medborgarinflytande genom temporär gestaltning

Man kan se det som att medborgardeltagande kan stärka en process inom temporär gestaltning, och likaså kan man se det som att temporär gestaltning kan stärka en process som handlar om att öka medborgarinflytandet. Temporär gestaltning genom en medborgardeltagandeprocess kan ses som ett komplement för att stärka medborgarinflytandet i fysisk planering som inte skyddas tillräckligt i PBL. Detta ger Boverket (2020c) uttryck för genom att förespråka en metod av aktivt medborgardeltagande för att nå specifika brukargrupper i samhället och tillsammans med dem skapa en plats. Enligt Henecke och Khan (2002) är det medborgardeltagande som skyddas genom kommunens samrådsskyldighet inte en garanti för medborgarinflytandet. Detta kan jämföras med Arnsteins beskrivning av symbolhandlingar hos makthavare där medborgare deltar men har vissa svårigheter att faktiskt få inflytande i processen (Arnstein, 1969). Ett aktivt medborgardeltagande, t.ex. det som Boverket (2020c) förespråkar kan anses ligga längre upp på modellerna för delaktighet (Figur 2, 3 och 4). Arnsteins sjätte nivå ”partnerskap” innebär att folket tillsammans med tjänstemän planerar eller genomför aktiviteter (Arnstein, 1969) och detta överensstämmer med en process som aktivt medborgardeltagande. Aktivt medborgardeltagande är på samma sätt jämförbart med nivån ”inflytande” på SKL:s delaktighetstrappa och ”delaktighet” på Boverkets motsvarande modell (Boverket, 2020e; Castell, 2006). Ett temporärt projekt har en kortare process än ett ordinarie planförfarande som kan ta många år. En så kort process kan, som Karin Andersson⁹ framhåver, bidra till att deltagarna får vara med genom hela processen. Detta är också det som framhålls i beskrivningen av SKL:s trappsteg ”inflytande” och Boverkets ”delaktighet”. Här bör framhållas att ett aktivt medborgardeltagande inte är lämpligt som ersättning av samråd då de har olika syften, men kan fungera som ett komplement till detta för att nå grupper som vanligtvis inte nås av kommunen.

Temporär landskapsarkitektur kan även bidra till medborgarinflytande utan att folket är engagerade i själva gestaltningsprocessen. Ett temporärt projekt på en offentlig plats kan fungera som ett experiment där en kommun testar en utformning för att se hur mottagandet blir hos medborgarna. Folket blir då passiva deltagare i processen utan att aktivt vara med och skapa platsen. Exempelvis är användarna av Vänskapstorget en del av processen och kan bidra till en vidareutveckling av platsen. Vissa delar av torget blir kanske särskilt populära, och andra funktioner används kanske i lägre utsträckning. Detta kan utvärderas och leda till en ny utformning som bättre speglar användarnas behov.

Temporär landskapsarkitektur och medborgardeltagande i referensprojekten

Temporär landskapsarkitektur

Likheten mellan de två olika referensprojekten är att båda beskrivs som experimenterande och testande. På Vänskapstorget handlade det enligt Karin Andersson¹⁰ om att dels göra ett prototypprojekt för att testa en utformning och dels om att testa en för Malmö Folkets park ny process genom att engagera en brukargrupp. Hela projektet är ett slags experiment – från det att de medverkande fick skissa, bygga modell, eller uttrycka sig genom andra medel, till att den färdiga utformningen i år, 2020, omformas och vidareutvecklas. På Pixlapiren låter man enskilda och grupper av medborgare få testa sina egna idéer, men det är också ett experiment för kommunen för att använda sig av temporärt platsskapande i en mellanrumsperiod på en

⁹ Karin Andersson, projektanställd som processledare på Malmö folkets park. Intervju via telefon 23 april 2020.

¹⁰ Ibid

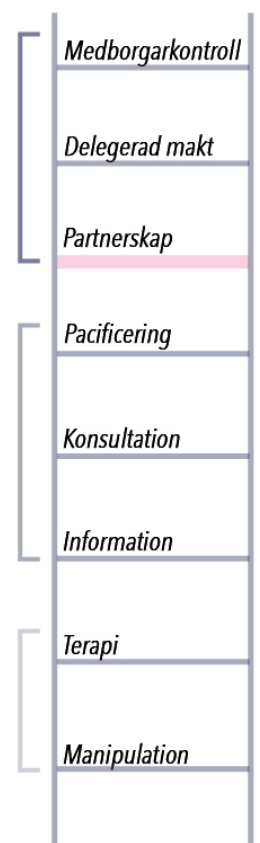
plats som i ett senare skede ska bebyggas. Vänskapstorget och Pixlapiren kan anses ligga på två sidor av den tidigare nämnda skalan, även om inget av projekten är några ytterligheter. Pixlapiren har en friare karaktär gestaltningsmässigt, där experimenterandet inte ska leda till något långsiktigt. Ola Paulsson¹¹ nämner att de inte vet hur länge Pixlapiren kommer finnas kvar, men att den inte kommer ha någon fysisk plats när området byggs färdigt. Piren har därför ett slutdatum, om än ett diffust sådant. Själva processen har inspirerat till ett alternativt förfarande för platsskapande, som enligt Paulsson är ett arbetssätt som blir viktigare för relationen mellan folket och samhällsplanerare. Men själva utformningen dokumenteras inte, och har inte inspirerat till den framtida utformningen av området. Därför kan det fysiska platsskapandet på Pixlapiren anses vara en isolerad händelse eftersom det inte finns planer på att den fysiska utformningen ska leda till en långsiktig, permanent lösning. Vänskapstorget som prototypprojekt är däremot ett sätt att testa olika utformningar för parken i allmänhet och för Franska torget i synnerhet. Det är enligt Karin Andersson¹² fortfarande inte fastställt om Vänskapstorget kommer bli ett permanent inslag, men att platsen nu under det andra året omformas visar på en strävan efter utveckling och undersökande genom den temporära gestaltningsprocessen.

Ola Paulsson¹³ menar att den främsta målgruppen för Pixlapiren har varit de medborgare som vill förverkliga sin idé. Den primära målgruppen är alltså skaparna, och den sekundära blir de övriga besökarna och användarna av platsen. På Vänskapstorget var målet att skapa en plats för Malmös ungdomar, vilket innebär att den primära målgruppen var användarna och besökarna som också var samma grupp som utformade platsen. På Pixlapiren kan det anses råda en högre grad av appropriering eftersom det är användarna som själva skapar pixeln. Den mest uppenbara skillnaden mellan platserna är alltså att deltagarna på Pixlapiren bygger och skapar sin pixel själv, trots att det i viss mån regleras genom den så kallade ”pirenkodexen”, medan utformningen på Vänskapstorget är byggd av snickare och slutgiltigt designad av landskapsarkitekter.

Medborgardeltagande

Båda projekten har någon form av reglering av medborgarinflytandet. På Vänskapstorget hade processledarna och verksamhetschefen det slutgiltiga ordet. Likaså har kommunen kontroll över utformningen på Pixlapiren då idén ska godkännas av kommunen innan det kan förverkligas. Detta skapar en begränsning av deltagarnas inflytande, men är samtidigt en försäkran om t.ex. säkerhetsfrågor för det allmänna intressets skull. På Vänskapstorget var det viktigt för processledarna att alla kom till tals, och de kunde genom den slutgiltiga makten garantera allas medverkan i projektet.

För att jämföra projekten med Arnsteins delaktighetsstege (figur 5) är deltagandeprocessen för Vänskapstorget en motsvarighet av nivån ”partnerskap”, då det sker ett samarbete mellan kommun och brukare. Pixlapiren skulle utåt sett kunna framstå som ”medborgarkontroll”, alltså att pixlarna själva råder över platsen, men på grund av styrande regler och kommunens makt placeras även detta under ”partnerskap”. Enligt SKL:s och Boverkets

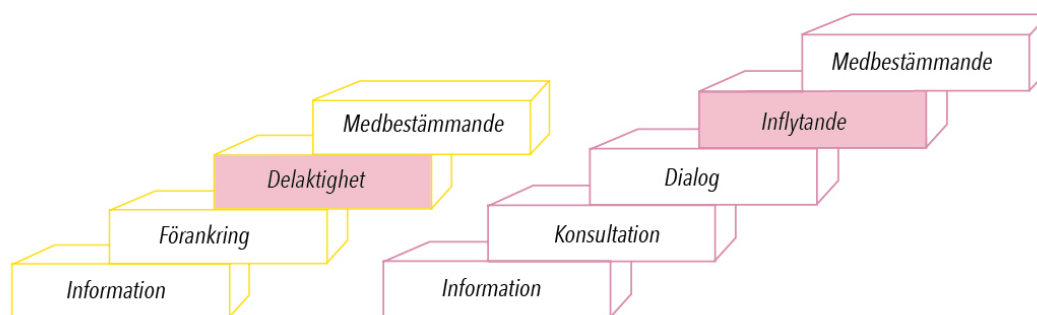
Referensprojektens placering på Arnsteins delaktighetsstege. (Figur 5)

¹¹ Ola Paulsson, projektledare för Pixlapiren. Intervju via mail 6 maj 2020.

¹² Karin Andersson, projektanställd som processledare på Malmö folkets park. Intervju via telefon 23 april 2020.

¹³ Ola Paulsson, projektledare för Pixlapiren. Intervju via mail 6 maj 2020.

delaktighetstrappor (figur 6 och 7) ligger projekten likt aktivt medborgardeltagande på ”inflytande” och ”delaktighet”. Projekten skulle kunna anses ligga på modellernas översta nivå som innebär att deltagarna tillsammans med t.ex. tjänstemän medskapar och tar beslut. Men i båda projekten har representanter från kommunen haft det sista ordet vilket gör det svårt att bedöma om deltagarna faktiskt har varit med och tagit beslut eller om de tagit fram förslag som legat till grund för beslut. För att hamna högre upp på delaktighetsmodellerna hade det krävts en lägre kontroll från kommunerna och de professionella aktörernas håll. Dock hade det inte varit en garanti för att projektet hade blivit bättre rent övergripande. Att minska kontrollen till fördel för en ökad frihet för deltagarna går i linje med Arnsteins progressiva teori. Boverket och SKL har en annorlunda syn på graden av deltagande och menar att processen kan befinna sig på flera olika nivåer samtidigt och att målet inte är att sträva uppåt på trappan. Att ha en trappa som symbol kan därför tyckas vara missvisande eftersom att den är symbol för en rörelse uppåt eller nedåt. De professionella aktörernas roll är att kompromissa och se till andra viktiga intressen, t.ex. säkerhet, tillgänglighet eller helhetsintryck av platsen. Att försöka klättra uppåt på trappan eller stegen är alltså inte alltid det viktigaste, sett till det allmänna intresset.

Referensprojektens placering på Boverkets (t.v) och SKL:s (t.h) delaktighetstrappa. (Figur 6 och 7)

Risker med medborgardeltagande inom temporär gestaltning

I litteraturstudien framkommer flertalet fördelar med en temporär gestaltningsprocess som involverar medborgare, men även flertalet svårigheter med en sådan process. För att ytterligare analysera referensprojekten kopplar jag i detta avsnitt ihop dem med de risker som framhävs i litteraturen.

Temporär landskapsarkitektur kan förstås som ett enkelt testverktyg inom fysisk planering där medborgare kan involveras och få visst inflytande. På flera ställen i litteraturen nämns olika band som upprättas genom medborgardeltagande. De band som beskrivs är bandet mellan människor, mellan människor och kommun och människor och en plats. Boverket (2020c) menar att ett aktivt medborgardeltagande kan skapa platsanknytning och ett känslomässigt engagemang hos medskaparna. Även Havemann och Schild (2007) framhäver det temporära projektets möjlighet att skapa detta band. Madanipour (2017) menar att ett värde med en temporär gestaltningsprocess är att den kan främja aktiviteter som rör sig bortom ekonomiska intressen och de styrandes inblandning och bli en positiv upplevelse för lokala invånare. Enligt Boverket finns det trots detta en risk att detta känslomässiga engagemang utnyttjas för marknadsföring eller för att t.ex. höja värdet på en fastighet. De som varit med i platsskapandet kan då uppleva besvikelse eller en känsla av förlust (Boverket, 2020c).

Helsingborgs stad har lånat ut Oslopiren till sina invånare och gett dem möjligheten att testa idéer och skapa en plats tillsammans. Det nya området i Oceanhamnen kommer inrymma attraktiva bostadsmiljöer där majoriteten är bostadsrätter (Helsingborgs stad, 2011). Det finns en risk att staden i och med det nybyggda området bryter den platsanknytning som skapats och att de gör det som Boverket (2020c) beskriver som att inte vårda det engagemang som skapas i en process med aktivt medborgardeltagande. Det kan enligt Boverket (2020c) leda till besvikelse hos de involverade. Enligt Vogel (2017) riskerar stadsförnyelseprojekt som H+ att utelämnas medborgarna. Nya bostadsområden i övergivna hamnområden tummar lätt på tillgängligheten för allmänheten genom att publika platser blir av semiprivat karaktär (Vogel, 2017). Om Helsingborg försäkras de offentliga ytorna och främjar användningen av dessa för allmänheten och inte bara de boende skulle medborgarna inte utlämnas, och det skadade bandet mellan kommunen och medskaparna skulle kunna repareras. Likaså är det viktigt för Malmö Folkets park att ta vara på den kunskap de fått om ungdomarnas behov och fortsätta med temporärt platsskapande eller också skapa en permanent utformning utifrån det temporära.

Desimini (2015) framhåller vissa fallgropar för temporära projekt. De som är relevanta för diskussionen är: det temporäras underordning gentemot marknadsdriven utveckling, att en temporär utformning kan fungera som en ”palliative crutch” där det temporära anses bra nog och riskerar att hejda önskad permanent utveckling, samt det temporäras risk att vara oproportionellt sett till komplexitet av det belysta problemet. Vänskapstorget har ett tydligt definierat problem – avsaknaden av en plats för ungdomar i parken – och lösningen kan anses proportionell sett till problemet. Angående ”the palliative crutch” är det inte säkert att en permanent utformning skulle vara bättre än en temporär som kan utvecklas över tid, men om utvecklingen t.ex. skulle avstanna och den temporära utformningen får agera permanent skulle projektet riskera att hamna i denna fallgrop. Det temporära skulle då återgå till att bli, som Madanipour (2017) framhäver, en provisorisk lösning i brist på något annat istället för ett en innovativ gestaltungsprocess. Pixlapiren kommer runt problemet med att det temporära underordnas marknadsdriven utveckling eftersom projektet är del av H+. Det är uttalat sedan innan att det bara kommer existera under en mellanperiod. Om problemet som Pixlapiren ska lösa är att det inte finns en plats där Helsingborgare får testa sina idéer är lösningen proportionell. Men om det, som Ola Paulsson¹⁴ menar, går ut på att skapa en dialog kring stadens framtid kan det anses vara oproportionellt eftersom idéerna inte tas tillvara på – alltså att det är en envägskommunikation snarare än dialog samt på grund av den begränsade tidshorisonten. Ett alternativ hade varit att dokumentera vad som händer på Pixlapiren och analysera hur brukarna använder platsen. Detta är en indikation på vad Helsingborgare anser att staden saknar. Det i sin tur hade kunnat inspirera till utformningen av de nya offentliga rummen på piren. Alternativt hade Pixlapiren kunnat vara ett stående inslag som existerar under mellanrumsperioder och som flyttar runt på platser som i framtiden ska bebyggas.

Metoddiskussion

I litteraturstudien har jag ett svenskt perspektiv på medborgardeltagande i kontrast till avsnittet om temporär gestaltning där jag använder mig av artiklar och böcker med ett internationellt perspektiv. Uppsatsen hade kunnat ge ett renodlat svenskt perspektiv på temporär landskapsarkitektur och medborgardeltagande om jag hade hittat mer relevant svensk litteratur om temporär gestaltning. Att referensprojekten blev referensprojekt och inte objekt för en fallstudie berodde främst på tidsramarna och att fokus här låg på processen. Dock hade en observationsstudie kunnat ge mer information om användningen av platsen och hur projekten

¹⁴ Ola Paulsson, projektledare för Pixlapiren. Intervju via mail 6 maj 2020.

mottagits av brukare. I studien av referensprojekten har jag intervjuat en landskapsarkitekt och en projektledare, och ytterligare intervjuer hade kunnat göras med medborgare som varit delaktiga i processen för att få en högre diversitet av perspektiv. Angående muntliga källor var telefonintervjun med Karin Andersson en semistrukturerad intervju baserad på teman. Om även intervjun med Ola Paulsson hade haft denna karaktär och skett via telefon hade det funnits större möjlighet till att ställa spontana följdfrågor och en större chans för respondenten att utveckla resonemang. Respondenten blev snarare en muntlig källa som kompletterade luckor i den information jag fått från litteraturen.

Avslutande kommentarer

Innan jag började läsa och skriva tänkte jag framförallt på den temporära gestaltningsprocessen som ett modellbyggande i skala 1:1 för planerare, skild från den sociala aspekten jag tagit upp i uppsatsen. Jag har under tiden insett att temporär landskapsarkitektur, med eller utan ett aktivt medborgardeltagande inrymmer en demokratisk aspekt som handlar om att möta invånares behov och kanske stegvis utveckla en plats – eller avveckla, beroende på mottagandet. Att låna ut en plats till sina invånare är ett sätt för staden att bjuda in folket till stadsutvecklingsprocessen. Denna process kan säkert för många kännas avlägsen trots att det finns lagskyddade möjligheter för medborgare att delta, t.ex. i samråd. En temporär gestaltningsprocess som involverar medborgare kan kanske göra stadsutvecklingsprocessen mindre avlägsen, och kan bidra till en insikt om att det egentligen inte finns några rätt eller fel, utan att det handlar om att testa och att se till behoven hos de som bor i staden. Att låna ut en plats för en temporär utformning som involverar medborgare handlar om att skapa band – mellan människor, mellan kommun och medborgare och mellan medborgare och en plats. När bandet är upprättat är det viktigt för staden att på något sätt upprätthålla bandet och det emotionella engagemang som skapats hos folket.

För framtida forskning skulle det vara intressant att studera fler referensprojekt, även sådana som inte längre finns kvar för att undersöka eventuella följder. En intressant vinkel hade också varit att intervjua medborgare som deltagit i ett temporärt projekt för att få en förståelse för den platsanknytning som påstås skapas.

Litteraturförteckning

Tryckta källor:

- Arnstein, S.R. (1969). A ladder of participation. *Journal of the American Planning Association*, 35(4), ss. 216-224. doi:10.1080/01944366908977225
- Bishop, P. (2015). From the subversive to the serious: temporary urbanism as a positive force. *Architectural Design*, 85(3), ss. 136-141. doi:10.1002/ad.1913
- Bishop, P. & Williams, L. (2012). *The temporary city*. London: Routledge.
- Castell, P. (2013). Stegen och trappan: Olika syn på deltagande. I Stenberg, J. (red.) *Framtiden är redan här: Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling*. Göteborg: Chalmers tekniska högskola. ss. 36- 41.
- Desimini, J. (2015). Limitations of the temporary: Landscape and abandonment. *Journal of Urban History*, 41(2), ss. 279-293. doi:10.1177/0096
- Giljam, M. (2006). Demokratisk samhällsplanering klämd mellan sköldar: om avigsidorna med medborgardialog och expertinflytande. I Blücher, G & Graninger, G. (red.) *Planering med nya förutsättningar: ny lagstiftning, nya värderingar*. Vadstena: Stiftelsen Vadstena forum för samhällsbyggande. ss. 25-37.
- Harvey, D. (2011). Rätten till staden. I Lund Hansen, A & Wennerhag, M. (red.) *Ojämlighetens nya geografi: texter om staden och rummets förändringar i den globala kapitalismen*. Falun: Atlas. ss. 133-158.
- Havemann, A. & Schild, M. (2007). 'You can use my tights' or: The phenomenon of temporary solutions. *Landscape research*, 30(1), ss. 45-55. doi:10.1080/01426390601097610
- Helsingborgs stad (2011). Fördjupning av översiktsplan för H+. Antagen av kommunfullmäktige 23 november 2011.
- Henecke, B. & Khan, J. (2002). Medborgardeltagande i den fysiska planeringen – en demokratiteoretisk analys av lagstiftning, retorik och praktik. Institutionen för teknik och samhälle, Sociologiska institutionen, Lunds Universitet.
- Higgins, C. (2015). Turner prize winners Assemble: 'Art? We're more interested in plumbing'. *The guardian*, 8 december.
- Khakee, A. (2006). Medborgardeltagande i samhällsplanering. I Blücher, G. & Graninger, G. (red.) *Planering med nya förutsättningar: ny lagstiftning, nya värderingar*. Vadstena: Stiftelsen Vadstena forum för samhällsbyggande. ss. 11-23.
- Madanipour, A. (2017). *Cities in time*. New York: Bloomsbury academic.

Patel, R. & Davidson, B. (2003). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 3. uppl., Lund: Studentlitteratur.

SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*. Stockholm: Finansdepartementet.

Sveriges kommuner och landsting. (2019). *Medborgardialog i styrning – för ett stärkt demokratiskt samhälle*. Stockholm: LTAB.

Vogel, N. (2017). #Pixlapiren – Ett urbant experiment. *Tidskriften Landskap*, (2), ss. 18–21.

Zimm, M. (2016). *Tillfällig arkitektur ger plats för kultur*. Stockholms stads kulturförvaltning. <https://smartkreativstad.com/wp-content/uploads/2017/10/Tillfallig-arkitektur-ger-plats-for-kultur-bilaga-1-6.pdf>

Elektroniska källor:

Andersson, K. (2019). Låt tonåringarna vara med och skapa sin egen plats i staden. *Sveriges arkitekter* [blogg], 15 februari. <https://www.arkitekt.se/lat-tonaringarna-vara-med-och-skapa-sin-egen-plats-i-staden/> [2020-04-29]

Boverket (2019). *Så planeras Sverige*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/> [2020-05-04]

Boverket (2020a). *En dialog som går utöver PBL*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/kommunal-planering/medborgardialog1/vad-ar-medborgardialog/en-dialog-som-gar-utover-samrad-enligt-pbl/> [2020-04-22]

Boverket (2020b). *Få bättre underlag och därmed bättre resultat*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/kommunal-planering/medborgardialog1/varfor-satsa-pa-utokad-medborgardialog/fa-battre-underlag-och-darmed-battre-resultat/> [2020-04-22]

Boverket (2020c). *Placemaking*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/brottsforebyggande-och-trygghetsskapande-atgarder/metoder/kunskapsinhamtning/placemaking/> [2020-04-22]

Boverket (2020d). *Deltagarbaserad samhällsplanering*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/brottsforebyggande-och-trygghetsskapande-atgarder/hur-har-andra-gjort/deltagarbaserad-samhallsplanering/> [2020-04-22]

Boverket (2020e). *Delaktighetstrappan beskriver grad av inflytande*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/kommunal-planering/medborgardialog1/vad-ar-medborgardialog/delaktighetstrappan-beskriver-grad-av-inflytande/> [2020-04-22]

Boverket (2020f). *Stärka demokratin*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/kommunal-planering/medborgardialog1/varfor-satsa-pa-utokad-medborgardialog/starka-demokratin/> [2020-04-23]

Boverket (2020g). *Uppfylla lagstiftarens avsikter*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/kommunal-planering/medborgardialog1/varfor-satsa-pa-utokad-medborgardialog/uppfylla-lagstiftarens-avsikter/> [2020-04-23]

Boverket (2020h). *Bidra till sex nationella mål med koppling till inflytande*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/kommunal-planering/medborgardialog1/varfor-satsa-pa-utokad-medborgardialog/bidra-till-sex-nationella-mal-med-koppling-till-inflytande/> [2020-04-23]

Helsingborgs stad (2016). *#pixlapiren*. <https://helsingborg.se/uppleva-och-gora/fritidsgardar-och-motesplatser/pixlapiren/> [2020-04-29]

Helsingborgs stad (2019). *Vill du testa idéer på #pixlapiren?* <https://hplus.helsingborg.se/etapper/oceanhamnen/pixla-piren/> [2020-04-29]

Malmö Folkets park (2019). *Vänskapstorget*. <https://malmofolketspark.se/vanskapstorget/> [2020-04-29]

Sveriges arkitekter (2015). *Nominerade till Kasper Salin-priset 2015*. <https://www.arkitekt.se/nominerade-till-kaspersalinpriset-2015/> [2020-04-07]

Bildkällor:

Om inget annat anges är författaren upphovsman till bilderna.

Dis/order collective (2019). *Vänskapstorget*. [fotografi]

Dis/order collective (2019). *Workshop, Vänskapstorget*. [fotografi]

Fristedt, P (u.å). *Helsingborg Pixlapiren* [fotografi]. <https://ccsearch.creativecommons.org/photos/534217eb-48f6-4bbe-b64a-d8850cfd4108> [2020-05-06]

Fristedt, P (u.å). *Helsingborg Pixlapiren* [fotografi]. <https://ccsearch.creativecommons.org/photos/3a4b368d-5b89-4aaf-bb34-d0056f41435f> [2020-05-06]

Bilaga 1:

Frågeformulär för intervju med Karin Andersson via telefon, 23 april 2020

Förarbete

Hur gick det till när ni fick uppdraget?

Hade ni några program- eller gestaltningsidéer innan arbetet påbörjades, och i så fall: hur såg de ut i förhållande till slutresultatet?

Processen

Hur gick förslags- och idéfasen till?

Hur gick gestaltnings- och utformningsfasen till?

Under hur lång tid pågick arbetet?

Vilken del av processen hade ni respektive ungdomarna mest inflytande i?

Resultatet

Hur var responsen?

Finns det något i processen som ni önskar att ni hade gjort annorlunda?

Framtiden

Hur har processen med vidareutvecklingen av Vänskapstorget sett ut jämfört med den förra processen?

Har respons och synpunkter påverkat den nya utformningen?

Bilaga 2:

Frågeformulär för intervju med Ola Paulsson via mail, 6 maj 2020

I en artikel som skrevs 2017 (av Nina Vogel) står det att deltagandet från enskilda personer varit begränsat – har engagemanget ökat sedan dess, eller ligger det på ungefär samma nivå? Gjorde kommunen något för att försöka öka deltagandet och i så fall vad?

Har kommunen tagit vidare eller dokumenterat idéer som kommit till uttryck på Pixlapiren?

Hur länge kommer Pixlapiren stå kvar?

Finns det planer på att fortsätta med någon liknande form av experimentellt, temporärt platsskapande även efter att området bebyggt? (Eller på någon annan plats i Helsingborg?)